

Dede Korkut Hikâyeleri Üzerine İnşa Edilen Bir Anlatı: Hikâye-i Neriman

Mehmet Emin BARS

Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Bingöl, Türkiye

Doi: 10.55024/buyasambid.1191163

Makale Bilgisi

Özet

Makale geçmişi:

İlk gönderim tarihi: 26.10.2022

Düzeltilme tarihi

Kabul tarihi: 24.12.2022

Yayın tarihi: 30.12.2022

Anahatar Kelimeler:

Dede Korkut, Hikâye-i Neriman,
Destan, Hikâye, Motif.

* Sorumlu Yazar

E-mail address:

mebars@bingol.edu.tr

Orcid bilgileri: 0000-0001-6972-6860.

Dede Korkut hikâyeleri Oğuznamelerin en önemli parçalarından birini oluşturur. İçerisinde zengin motifler barındıran hikâyeler uzun yıllar sözlü geleneğe büyük bir merakla dinlenmiş, yazıya geçirildikten sonra da yazılı kaynaklardan okunmuştur. Dede Korkut hikâyelerinin etkisi birçok yapıtta da görülür. Dede Korkut hikâyelerinde bulunan motifler manzum eserlerde, romanlarda, tiyatro eserlerinde, çocuk kitaplarında, filmlerde, plastik sanatlarda yeniden işlenmiştir. Hikâyelerin Türk dünyasındaki çeşitli anlatılar üzerinde etkisi olduğu gibi Türklerle ilişki içerisinde bulunan başka milletlerin anlatıları üzerinde de etkileri olmuştur. Bu çalışmada Dede Korkut hikâyelerinin Hikâye-i Neriman adlı eser üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Sonuçta Dede Korkut hikâyelerinin Hikâye-i Neriman adlı destanı etkilediği görülmüştür. Bu destan, Dede Korkut hikâyelerinde yer alan birçok motifi içerir. Dede Korkut hikâyeleri, Hikâye-i Neriman'ın şekillenmesinde en önemli kaynaklardan biridir. Destandaki olay örgüleri büyük ölçüde Dede Korkut hikâyelerinden alınan motifler etrafında inşa edilmiştir. Hikâye-i Neriman sözlü geleneğin dilsel unsurlarını da taşır. Bu unsurlar destanın yazıya geçirilmeden önce sözlü geleneğe anlatıldığını gösterir.

A Narrative Built on The Stories of Dede Korkut: Hikâye-i Neriman

Mehmet Emin BARS

Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı

Doi: 10.55024/buyasambid.1051311

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Article history:

Received: 26.10.2022

Received in revised form

Accepted: 24.12.2022

Available online: 30.12.2022

Key words:

Dede Korkut, Hikâye-i Neriman,
Epic, Story, Motif.

* Corresponding author.

E-mail address:

mebars@bingol.edu.tr

Dede Korkut stories form one of the most important parts of Oğuznames. The stories, which contain rich motifs, have been listened with great curiosity in the oral tradition for many years. After being written down, the stories were read from written sources. Stories are one of the most important literary products of the Turkish world. The influence of Dede Korkut stories is also seen in many works. The motifs found in Dede Korkut stories have been reworked in verse, novels, plays, children's books, films, and plastic arts. As the stories had an impact on various narratives in the Turkish world, they also had an impact on the narratives of other nations that were in contact with the Turks. In this study, the effect of Dede Korkut stories on the work called Hikâye-i Neriman has been discussed. As a result, it was seen that Dede Korkut stories influenced the epic called Hikâye-i Neriman. This epic contains many motifs in Dede Korkut stories. Dede Korkut stories are one of the most important sources in the formation of Hikâye-i Neriman. The plots in the epic are largely built around the motifs taken from the Dede Korkut stories. Hikâye-i Neriman also carries the linguistic elements of the oral tradition. These elements show that the epic was told in the oral tradition before it was written down.

1. GİRİŞ

Destanlar milletlerin büyük ideallerinin saklandığı metinlerdir. Bu metinler bir milletin tarihinin ve rüyalarının etrafında şekillenir. Bu rüyalar, destanlardan sonra meydana gelen farklı edebi ürünlerin içinde değişerek/dönüşerek, kendini yeniyeye uyarlayarak varlığını devam ettirir. Çok sayıda destan motifi modern edebiyat ürünlerinde, sinemada, tiyatrodada, güzel sanatların hemen her alanında kullanılmaktadır. Destan motifleri ve mantığı, modern kültürü şekillendirirken kendisini yeni zamanlara ve toplumlara adapte eder.

Oğuzların destan kitabı Oğuzname, Türklerin en önemli destan külliyatlarından biridir. Bu destan Kazak akınları, Karakalpak jıravları, Altay gayçıkları, Özbek bahşıları, Tatar şeşenleri, Batı Türkeli'nin ozanları tarafından uzun yıllar sözlü gelenekte çalınıp anlatılmıştır. Oğuzname Türk dünyasının ortak destanıdır. Ercilasun, tamamı günümüze ulaşmamış Oğuzname'nin üç parçalı bir yapıya sahip olduğunu belirtir: “1. Sözlü/efsanevi tarih, 2. Atasözleri/hikmetli sözler, 3. Boylar (destani hikâyeler)” (2019a: 23). Sözlü/efsanevi tarih, Oğuzname'nin en büyük bölümünü oluşturur. Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı, Reşidettin Fazlullah'ın Camiü't-Tevarih'indeki “Tarih-i Oğuzan ve Türkan ve Hikâyet-i Cihangiri U” adlı bölümü, Ebülğazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakime adlı eseri ile Afganistan Avşarlarının Oğuznamesi olan Kazan Oğuznamesi sözlü/efsanevi tarihin en önemlileridir. Oğuzname'nin Berlin ve Petersburg yazmalarında atasözleri/hikmetli sözler vardır. Bu yazmalarda çok sayıda atasözü bulunmaktadır. Oğuzname'nin boylarını (destani hikâyelerini) ise Dede Korkut hikâyeleri meydana getirir. Dresten, Vatikan ve Türkmen Sahra yazmaları içerisinde Oğuz boylarına ait on üç hikâye vardır.

Dede Korkut hikâyelerinin bazıları günümüzde geniş Türk dünyasında yaşamaktadır. Özellikle Beyrek, Deli Dumrul ile Tepegöz hikâyeleri Anadolu Türklerinin yanı sıra Türkmen, Karakalpak, Kazak, Başkurt, Özbek gibi çok sayıda Türk boyunda anlatılmaya devam etmektedir. Bu hikâyelerin bazıları masallaşmıştır. Hikâyeler çeşitli manzum eserlerde, romanlarda, tiyatro eserlerinde, çocuk kitaplarında, filmlerde, plastik sanatlarda yeniden işlenmiştir. Ercilasun, Dede Korkut boylarındaki çeşitli olay ve motiflerin Türk dünyasındaki bazı destan ve halk hikâyelerine yansımından söz eder. Yusuf Bey-Ahmet Bey Destanı, Şah Yusuf Hikâyesi ile Âşık Garip Hikâyesi'ndeki bazı motifler Dede Korkut hikâyelerinin etkisiyle girmiştir (Ercilasun, 2019a: 172-175). Dede Korkut boylarının Türk dünyasındaki çeşitli anlatılar üzerinde etkisi olduğu gibi Türklerle ilişki içerisinde bulunan başka milletlerin anlatılarına da etkileri olmuştur. Başka bir ifadeyle Türk dünyası dışında meydana getirilen çok sayıda anlatı Dede Korkut hikâyelerinden etkilenmiş, bu hikâyelerdeki motiflerden yararlanmıştır.¹ Farsların ünlü destanı Şehname'nin kahramanlarından Neriman'ın destansı hikâyesinin anlatıldığı “Hikâye-i Neriman” adlı eser de Dede Korkut boylarıyla taşıdığı ortak motiflerle bu tesiri ortaya koymaktadır. Bu çalışmada Dede Korkut hikâyeleri ile yazılış tarihi bilinmeyen; ancak XVIII-XIX. yüzyıl Anadolu Türkçesinin kullanıldığı Hikâye-i Neriman adlı destanda yer alan ortak motifler ele alınmıştır. Bu motiflerin yaratım, anlatım ve yazıya geçiriliş tarihi

¹ Dede Korkut hikâyelerinin yeniden üretimi hakkında bk. Güvenç, 2014: 94-399.

olarak daha eski olan Dede Korkut hikâyelerinden Neriman'ın hikâyesine bazen aynı bazen birtakım değişimlerle geçtiği görülmektedir.

2. Kitab-ı Dedem Korkut ile Hikâye-i Neriman

Dede Korkut hikâyeleri her biri kendi içerisinde bağımsız on üç hikâyeden oluşur. Tüm anlatılarda Oğuz toplumu çeşitli nitelikleriyle hikâye edilir. Hikâyelerin bütününde Oğuz derebeyleri Bayındır Han etrafında toplanmıştır. Kam Gan oğlu Bayındır Han hikâyelerde arka plandadır. Bayındır Han yılda bir defa ziyafet vermek, beyleri divanında toplamak ve akın izni vermek dışında pek görülmez. Bayındır Han'dan sonra Ulaş oğlu Salur Kazan gelir. Salur Kazan, Bayındır Han'ın damadadır ve tüm İç Oğuz ile Dış Oğuz beyleri ona bağlıdır. Her hikâye bir Oğuz beyinin destanını anlatır. Hikâyelerin ikisinde Oğuzların kendi aralarındaki, üçünde vahşi hayvanlar ve insan üstü varlıklarla, altısında kuzey ve batıdaki düşmanlarıyla mücadeleleri anlatırken ikisinin konusu ise aşktır. Ergin hikâyelere, tek bir kahraman etrafında toplanmadığı ve zincirleme bir bütün teşkil etmediği için destan gözüyle bakılamayacağını ifade eder. Ergin'e göre hikâyelere ayrı ayrı olarak da destan denilemez; çünkü hikâyeler kısadır. Ancak hikâyelerin esas karakteri destanıdır. Bu bakımdan bunlar birer küçük destan parçasıdır ve “*destani hikâye*” olarak adlandırılabilir (Ergin, 1997: 29). Hikâyeler Sakalardan Osmanlıya kadar farklı dönemlerdeki Türk tarihini ve kahramanlarını destani karakterde anlatır. Dresten ve Vatikan nüshalarının yazıya geçiş tarihinin XIII-XVI. yüzyıllar arasında olduğuna dair çeşitli görüşler mevcuttur. Ercilasun en geç XIII. yüzyılın ortalarında (2019a: 130), Pehlivan XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın başlarında (2019: 490), Gökyay XV. yüzyılın başlarında (2000: LXXVIII), Ergin XV. yüzyılın ortalarında veya ikinci yarısında (1997: 56), Boratav XV. yüzyılın ikinci yarısında (1999: 46), Tulum-Tulum XV. yüzyılın sonlarında (2016: 10), Kaçalın XVI. yüzyılda (2017: 11) yazıya geçirildiğini ifade eder. Ercilasun, Türkmen Sahra yazmasının 1759 yılından sonra istinsah edildiğini söyler (2019b: 7).

Neriman'ın kahramanlıklarının anlatıldığı destan ise 21 Hk 1747(a) demirbaş numarasıyla Diyarbakır Yazma Eser Kütüphanesinde bulunmaktadır. Eser kayıtlarda “Hikâye-i Neriman” adıyla geçmektedir. Eserin yazarı, müstensihî, telif ve istinsah tarihleri hakkında bilgi yoktur. 264 varaktan oluşan yazmada sayfaların satır sayısı 16-28 arasında değişmektedir. Nestalik yazının kullanıldığı hikâyenin başı ve sonu eksiktir. Varakların küçük bir kısmında nesih hattı kullanılmıştır. Metin XVIII-XIX. yüzyıl Anadolu Türkçesi ile yazılmıştır. Metnin dili genel itibarıyla sade ve anlaşılır halk dilidir. Yer yer Arapça ve Farsça kelimelerle arkaik Türkçe kelimeler de kullanılmıştır. Mensur olan metnin içinde az da olsa manzum parçalar bulunmaktadır. Metinde dört ravi ismi geçer: Ebu Tahir-i Tartusi, Cumhuriyet Hakim, İhtisam Hakim ve Hakim-i Hindi. Ancak bunlar arasında isminden en fazla söz edilen kişi Ebu Tahir-i Tartusi'dir. Ebu Tahir-i Tartusi'nin adı yazılı kaynaklarda tam olarak “*Ebu Tahir Muhammed bin Hasan bin Ali bin Musa Tarsusi*” şeklinde geçer. Ebu Tahir-i Tartusi'nin hayatı, yaşadığı zaman ve doğum yeri hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır. Tuslu olduğu, Osmanlı yazarlarından biri olarak muhtemelen M XI. yüzyılın ikinci yarısında veya M XII. yüzyılın sonlarında Selçuklu sultanlarının kudretli döneminde, onların hakimiyeti altında bulunan bir yerde yaşamış olduğuna dair rivayetler vardır (Bulut, 2009: XIII).

Albayrak, Ebu Tahir-i Tartusi'nin Gazneli Mahmud'un sarayında bir hikâyeci olduğunu söyleyerek şu şekilde devam eder: “*Bibliothèque Nationale'de bulunan bir Kıssa-i Ebû Müslim nüshasındaki (Supplement Persan, nr. 843, vr. 73) bilgilere göre Ebû Tâhir-i Tûsî âmâdır. Zaman zaman kendisinden Ebâ Tâhir-i Karagözi olarak da söz edilir. Bunun dışında, Ebû Tâhir-i Tûsî adı bilhassa Anadolu'da Ebû Tâhir-i Tarsûsî veya Ebû Tâhir-i Tartûsî şeklinde de geçmekte ve Türk edebiyatındaki kahramannâmeler, darabnâmeler ve Veysel Karanî ile ilgili hikâyelerin pek çoğu Ebû Tâhir-i Tûsî'ye mal edilmektedir*” (1994:195). Aghdam da benzer biçimde onun Gazneli Mahmud'un maiyetinde bulunduğunu belirtir (2015: 270). H. Masse, Ebu Tahir-i Tartusi'nin künyesini “*Muhammad b. Hasan b. Alî b. Mûsâ*” şeklinde verir ve “*Tartûsî, Tûsî*” şeklindeki adlandırmalarından da söz eder. Masse'ye göre Ebu Tahir-i Tartusi'nin çok sayıda nesir eseri vardır. Eserlerini Arap ve Fars efsanevi geleneklerinin tesiriyle Farsça yazmış ve bu eserleri sonradan Türkçeye çevrilmiştir (https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-2/abu-tahir-tarsusi-SIM_0257 Erişim Tarihi: 28.03.2022).

Melikoff (2012: 20) da Tuslu Ebu Tahir'in Gazneli Mahmud'un yakınlarındaki bir hikâyeci olduğunu söyler. Yorgunluk bilmeyen epik hikâye anlatıcısı olan Ebu Tahir'in hikâyeleri Türkler arasında meşhurdur. Melikoff'a göre Ebu Tahir-i Tartusi'nin “*...muhtemelen hikâyelerinin Anadolu'da çok sevilmesi, özellikle Ebu Müslim romanının Ahi çevrelerinde yaygınlaşmasıyla Ebu Tahir adının Tarsus ve Tortose şehirlerinin adlarıyla bütünleşmesi sonucudur*” (2012: 24). Ebu Müslim hikâyeleri ona atfedilir. Ebu Tahir bir derlemeci değil, hikâyecidir. “*...derlemeciler zaman zaman hikâyelerinin orijinal kopyalarında Ebu Tahir'den alıntı olduğunu belirtirler. Söz konusu bu derlemeler o kadar fazla ve abartılı uydurmalar içerirler ki bazen bu epik hikâye anlatıcılarının anlattıkları hikâyeleri çok büyük ozan olarak gördükleri Ebu Tahir'e atfetmek gibi bir alışkanlık edindiklerini bile düşünmek mümkündür*” (Melikoff, 2012: 24). Benzer bir durum Hikâye-i Neriman'da da görülür. Eserde ravi olarak birçok yerde Ebu Tahir-i Tartusi adı geçer. Hikâye-i Neriman'ın yazarının eserinin değerini arttırmak için halk arasında büyük ozan olarak görülen Ebu Tahir'e atıflarda bulunduğu düşünülebilir. Nitekim Melikoff da Ebu Tahir'in eserlerinin bir esin kaynağı oluşturduğunu vurgular. Ebu Tahir epik karakterli öykülerde ustalaşmış bir hikâyecidir. “*Özellikle tüm Türk dünyasının yayıldığı geniş coğrafyada çok ünlendiğini gözlemliyoruz; çok yakın bir geçmişe kadar, hatta belki bugün bile ona devlerin ve cazuların olağanüstü dünyalarında geçen epik hikâyeleri atfetmek geleneği Türkçü çevrelerde çok rağbet görmüştür*” (Melikoff, 2012: 25). Bu bilgilere bakılarak Ebu Tahir-i Tartusi'nin yazdığı/anlattığı epik karakterli hikâyelerinin Farsçadan Türkçeye tercümelerinin yapıldığını ve Türkler tarafından rağbet gördüğünü söylemek mümkündür. Kütüphanelerde onun adını taşıyan eserlerin el yazmalarının Türkçe olması da bu düşüncüyü desteklemektedir. Ebu Tahir-i Tartusi'nin bilinen dört eseri vardır: Darabname, İskendername, Kahramanname ve Distan-ı Kıran-ı Habeşi (Bulut, 2009: XIV). Hikâye-i Neriman'da rivayetlerin büyük bölümü Ebu Tahir-i Tartusi'den alınmıştır. Birbirine bağlı çok sayıda olay örgüsünden meydana gelen destan, dil ve üslup bakımından İslami dönem Türk destanlarının özelliklerini taşır. Hikâye-i Neriman, Dede Korkut hikâyeleri ile çok sayıda ortak motif taşır. Bu motiflerin

kullanımında, Hikâye-i Neriman'da kullanılan dilin XVIII-XIX. yüzyıl Anadolu Türkçesi olduğu düşünüldüğünde, Dede Korkut hikâyelerinin de tesirinin olduğu kuvvetle muhtemeldir.

3. Halk Anlatılarında Motif

Motif, Latince “*motivum*” kelimesinden gelir. Sözcük müzik, nakış ve resim gibi güzel sanatlarda “*parça, bölüm*” anlamındadır. Motifin edebiyattaki anlamı farklıdır. Destan, fıkra, masal, halk hikâyesi gibi anlatı türlerinde çokça kullanılan motif, anlatıların konusunu şekillendirir ve olayların gelişimini etkiler. Her motif kullanıldığı kültür tarafından yeniden şekillendirilir. Dolayısıyla motif ile kültür arasında sıkı bir ilişki vardır. Motif bir anlatı türünün tanımlanmasında etkilidir (Turan, 2004: 406-407). Stith Thompson'ın “*Halk Edebiyatı Motif İndeksi*” (The Motif Index of Folk Literature), (1932-36) adlı eseri bu konuda yapılan en geniş ve popüler çalışmadır. Altı ciltten oluşan çalışmanın ilk beş cildinde çok sayıda motif alfabetik şekilde sıralanmış, son cildinde ise dizin verilmiştir. Thompson'a göre “*Motif bir masaldaki en küçük unsur olup, bu unsur gelenekte sürekli bir varoluş gücüne sahiptir. Bu güce sahip olabilmek için bu unsur görülmemiş ve çarpıcı bir özelliğe sahip olmak zorundadır*” (Ekici, 1998: 30-31). Bu tanıma göre motif bir anlatının en küçük unsurudur. Motif geleneksel bir özellik taşımalı ve olağanüstü, çarpıcı olmalıdır. Thompson'a göre motif “*gelenek tarafından bilinen insan karakterlerini de içine alan masalların aktörleri*”, “*bir hareketin arkasındaki büyümlü objeler, olağanüstü görenekler, acaip inanmalar ve benzeri gibi unsurlar*” ile “*tek tek olaylar*”dan biri olarak görülür (Ekici, 1998: 31).

Bir anlatıdaki her şey motif olarak kabul edilemez. Motif olarak kabul edilecek bir unsur çeşitli özelliklere sahip olmalıdır: “*...gelenegin bir parçası olabilmek için bir unsur insanların onu hatırlayacağı ve tekrar edeceği geleneğe has bir özelliğe sahip olmak zorundadır. Sahip olunan bu özellik sıradan ve bayağı bir özellik değil, farklılığı gösteren bir özelliktir... Masalda bir anne olmak motif değildir. Hain üvey anne ise bir motif olabilir, çünkü o en azından görülmemiş bir şey olarak düşünülmüştür. Hayatın gelişigüzel olayları motif değildir. 'John giyindi ve kasabaya doğru yürüdü.' demek hatırlamaya değer bir tek motif bile ihtiva etmez, fakat 'Kahraman kendisini görünmez yapan şapkasını giydi; büyümlü, uçan halısına oturdu ve güneşin doğusundaki, ayın batısındaki ülkeye gitti.' demek en azından dört motifi, yani şapkayı, halıyı, şahane ülkeyi ve büyümlü hava yolcuğundan oluşan motifleri ihtiva eder*” (Ekici, 1998: 31). Alptekin, motifi “*hikâye etmenin en küçük unsuru*” olarak tanımlar ve bir unsurun motif olabilmesi için olağanüstülüğün gerekliliğini vurgular. Alptekin'e göre “*...halk hikâyesi masal kaynaklı ise motif yönünden zengin, değilse motif itibariyle zayıf kalmaktadır*” (Alptekin, 2005: 289). Hikâye-i Neriman da zengin masal unsurlarını taşır. Bu yönüyle çok sayıda motif içerir. Neriman'ın kahramanlığı etrafında şekillenen olayların anlatıldığı destanda motifler tüm olay örgülerini şekillendirir.

3.1. Dede Korkut Hikâyeleri ile Hikâye-i Neriman'da Ortak/Benzer Motifler

Von Sydow ilk kez 1927'de “*ekotip*” kavramını ortaya atar. Terim botanikte bir bitkinin yerli veya bölgesel tipine verilen isimdir. Sydow “*nasıl bir bitki farklı bölgelerdeki farklı iklim ve toprak koşullarına uyum sağlıyorsa, halk masallarının da aynı şekilde (ve dolayısıyla diğer halkbilim türlerinin) bir bölgeden, ülkeden diğerine hareket ettikçe yerel özellikleri alacağını*” (2010: 62) ifade

eder. Buna göre bir halk anlatısı bir bölgeden başka bir bölgeye taşındığında taşındığı bölgeye uygun yeni bir hâl alır. Transferler ve göçler bir anlatının yeni ekotiplerini meydana getirir. Dede Korkut hikâyelerinde kullanılan çok sayıdaki motif Hikâye-i Neriman'da benzer işlevlerle kullanılmıştır. Bu motifler yeni ekotipler oluşturmuştur. İki anlatı arasındaki zaman ve mekânların farklılığı, hitap edilen yeni kitle motifler üzerinde bazı değişimler meydana getirmiştir. Dede Korkut hikâyeleri ile Hikâye-i Neriman'da geçen bazı benzer motifler şunlardır:

3.1.1. Kahramanın Gelişinin Müjdesi: Kaybolan Çocuk

Halk anlatılarında kahramanlarının doğumu çoğunlukla sıra dışıdır. Kahraman daha doğmadan farklı bir kişiliğe sahip olacağını işaretlerini taşır. Bazı halk anlatılarında kahramanın küçük yaşlarda kayb olduğu, ailesinden uzakta yaşadığı görülür. Toplum veya kahramanın ailesini derinden etkileyen bir olay kahramanı ailesinden koparır. Çocuğun küçük yaşta ailesinden uzaklaş(tırıl)ması onun gelecekte olağanüstü bir kişi olacağını habercisidir. Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da benzer bir motif görülür. Bir gece Oğuz kavminin üzerine düşman gelir. *“Dün içinde, ürkdü köçdi. Kaçup gider-iken Aruz Kocanın oğlançuğı düşmiş. Bir aslan bulup götürmüş beslemiş”* (Ergin, 1997: 206).² Oğuz kavmi düşmanın gidişinden sonra tekrar yurduna döner. Aslan tarafından büyütülen çocuk büyür. Çocuk sazlıktan çıkıp atların kanlarını emer. Çocuk alınıp eve götürülür; ancak her seferinde tekrar aslan yatağına döner. Sonunda Dede Korkut ona insan olduğunu anlatır ve Basat ismini koyar. Küçük yaşta kaybolma motifi Hikâye-i Neriman'da da vardır. Ancak destanın başı eksik olduğundan Neriman'ın nasıl kaybolduğu anlatılmaz. Neriman kahramanlık çağına gelir, kendisini Murgan Şah'ın oğlu olarak bilir. Destanda anlatılanlar onun Kahraman-ı Katil ile Serv-i Hıraman'ın oğlu olduğunu gösterir. Neriman *“kad u kâmet, heybet ü salâbet Kahramân'a benzer; ammâ Kahramân siyâh sakallu, bu dahi tâze civân, hattı yeni gelmiş[tir]”* (Bars, 2022: 227).³ Neriman'ı her gören onu babası Kahraman'a benzetir. Küçük yaşta kaybolan Basat, Aruz Bey'in oğludur; Neriman ise sahip-kıran Kahraman'ın oğludur. Her ikisi de kahramanlık gösterene kadar ailelerinden uzak kalmışlardır. Bu durum destanlarda kahramanların kimseden destek almadan, kendi güçlerine dayanarak topluma kendilerini kabul ettirmek için kurgulanan bir motif olmalıdır. Kahraman ancak kendi gücüne inanır, zorlukların üstesinden tek başına gelir. Arslan Basat, Oğuz boyunu canından bezdiren Tepegöz'ü öldürecek; Neriman da devrin sahip-kıranı Kahraman'dan sahip-kıranlığı alacaktır.

3.1.2. Kahramanlığın İlk Gösterimi: Hakikatlerden Haberdar Olma

Destanlarda bazı gerçeklerin kahramanlardan saklandığı görülür. Çünkü kişi henüz kahramanlık çağına gelmemiştir. Kahramanlık çağına geldiğinde bir şekilde gerçeklerden haberdar edilen kahraman, kendisinden bekleneni yapacaktır. Gerçeklerin kahramandan gizlenip zamanı geldiğinde söylenmesi kahramanlık yolunu açan bir motiftir. Dede Korkut hikâyelerinde baba ile ağabeyin tutsaklığının gizlendiği, sonradan çocuk veya kardeşin gerçeği öğrendiği üç hikâye vardır. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda Kazılık Koca, Direk Tekür tarafından Düzmürd Kalesi'nde on altı yıl tutsak edilir. Kazılık Koca'nın tutsak olduğunda bir yaşında olan oğlu Yigenek on beş yaşına gelir. Bir

² Dede Korkut hikâyelerinden yapılacak bundan sonraki alıntılarda aynı eserin sadece sayfa numaraları gösterilmiştir.

³ Hikâye-i Neriman'dan yapılacak bundan sonraki alıntılarda aynı eserin sadece sayfa numaraları gösterilmiştir.

gün Kara Göne oğlu Budak'tan babasının tutsak olduğunu öğrenir: “*Budak aydur: Bunda laf urup nidersin, çünkü er dilersen varup babanı kurtarsana ne, on altı yıldır tutsakdur didi*” (200). Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu'nda Uşun Koca'nın büyük oğlu Egrek, Kara Tekür tarafından tutsak edilir. Aradan uzun zaman geçer, küçük kardeş Segrek büyür. Segrek iki öksüz çocuğun dövüştüğünü görür, onları ayırmak için her birine birer tokat vurur. Çocuklardan biri, “*Mere mizüm öksüzliğümüz yetmezmi, bizi niye urursın, hünerin var ise kartaşun Alınca Kalasında esirdür, var anı kurtar*” (226) diyerek durumu anlatır. Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'da Kazan Bey Tumanın Kalesi'nin tekürü tarafından esir edilir. Oğlu Uruz büyür, Bayındır Han'ın oğlu olmadığını, babasının tutsak edildiğini öğrenir. “*Bir gün ata binüp divana gelür-iken bir kişi aydur: Meğer sen Han Kazanun oğlu degülsin didi*” (239). Uruz burada Bayındır Han'ın dedesi olduğunu öğrenir. Hikâye-i Neriman'da ise diyar-ı Bedehşan'ın padişahı, düşmanı tarafından öldürülür. Onun üç yaşında Dehman adlı bir oğlu vardır. Anne, babanın öldürülmesinden sonra oğluna alıp Lahur'a göçer. Dehman on beş yaşına gelir, güçlü bir pehlivan olur. “*Bir gün bir köşede oturup kendü akrânı, tâze pehlivânlar ile oturup 'ayş u nûş iderken musâhabetle biri ayıtdı: 'ÿy Dehmân, eğer sen er ve pehlivân olsan, atanı öldürüp yerine pâdişâh olan kimesnenin hakkından gelüp babanın kanın alup ve babanın ilin, vilâyetin zabt iderdün.' dedi*” (463). Tüm hikâyelerde babası veya ağabeyi tutsak edildiğinde kahraman küçük yaştadır ve esaretten haberdar değildir. Kahramanlık yaşına geldiğinde durumdan haberdar edilir. Anne-babanın tüm engellemelerine karşı tutsak olan babasını/ağabeyini kurtarmak için mücadeleye girişir. Sonunda tutsak kurtarılacak veya intikam alınarak hikâye mutlu sonla biter. Akrobaların tutsaklıktan kurtarılması, babanın intikamının alınması kahramanın toplum içinde saygınlık kazanmasını sağlar. Kahraman böylece cesaretini ve yiğitliğini kanıtlar, kahramanlık yolunda önemli bir eşiği aşar.

3.1.3. Nikaplı Âşıklar: Sevgiliyle Mücadele

Destanlarda evlenecek olan/âşık kahramanların ilk karşılaşmaları, birbirlerine karşı düşünce ve davranışları ilgi çekici biçimde anlatılır. Destan dünyasında erkek kahramanlar kendileri gibi savaşçı özelliklere sahip kadınlara ilgi duyar. Kadın da evleneceği erkekte yiğitlik, güç ve cesaret arar. Destanlarda heyecanın arttığı bölümlerden biri de bu niteliklerin karşı tarafta bulunup bulunmadığının test edildiği sahnelerdir. Daha sonra birbirlerine âşık olacak kahraman ile eşi, önce dövüşerek güçlerini gösterir. Güçlerin sınıandığı mücadelelerde en az bir taraf gerçek kimliğini saklar. Motif yönünden zengin olan Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda Bamsı Beyrek ile Banı Çiçek'in ilk karşılaşmalarında Banı Çiçek gerçek kimliğini saklar, kendisini Banı Çiçek'in cariyesi olarak tanıtır. Bamsı Beyrek gösterdiği kahramanlıktan sonra adına düzenlenen bir avda bir geyiği kovalayarak yavuklusunun otağına gelir. Beyrek, Banı Çiçek'i götürür görmez aklı başından gider. Banı Çiçek beşik kertmesi olan Bamsı Beyrek'le çeşitli güç denemelerine girişir. O, ancak bu denemelerde kendisini yenen erkekle evlenecektir. Banı Çiçek'le mücadele ettiğini bilmeyen Beyrek, her üç mücadelede de onu yener. Banı Çiçek evleneceği yiğidin gücüne tanık olduktan sonra onunla evlenmeye razı olur. Benzer durum Hikâye-i Neriman'da Neriman ile Nevruz Banu arasında biraz farklı biçimde gelişir. Avda Neriman'ın karşısına bir ahu çıkar, ahunun üzerinde bir ok vardır. Neriman ahuyu vurur,

terkisine bağlar. O sırada kırmızı gergedana binmiş altın elbiseler içinde elinde yay ve okuyla nikaplı biri gelir. Nikaplı, Neriman'ın vurduğu ahunun kendi avı olduğunu söyler, onu vermesini ister. Neriman bunu reddedince dövüşmeye başlarlar. Uzun bir mücadeleden sonra Neriman rakibini yener. Neriman, nikabı açılan kişinin geçen gün görüp âşık olduğu güzel kız olduğunu görür. Kız karşısındakinin Neriman olduğunu öğrenir ve ona şunları söyler: “*Yâ server, ben câriyen Ferîdûn Şâh kızı Nevruz Bânû derler. Üç yıldır ki bir gice yaturken vâkı ‘amda Hazret-i İdrîs Nebî’yi gördüm. Beni sana viridi ve ‘Senin Nerimân’dan bir oğlun ola, nâmına Behmen koy.’ didi*” (293). Bu hikâyede İdris Peygamber, Nevruz Banu'nun rüyasına girip onu Neriman'a verir. Bamsı Beyrek hikâyesinde ise beyler tarafından topluca yapılan duada Banı Çiçek'in babası kızı olması halinde onu Kam Püre'nin oğluna vereceğine dair söz verir. Her iki hikâyede de âşıkların evlenecekleri yıllar önce kararlaştırılmıştır ve ilk görüşte aşk vardır. Kahramanların evlenecekleri kızlar, yiğit ve cesur olmalarının yanı sıra oldukça da güzeldirler.

3.1.4. Kahramana Verilen İlahi Hediye: Alp Kadınla Evlilik

Bu motif âşıkların birinin gerçek kimliğini gizlemesi veya nikaplı olması motifini tamamlar niteliktedir. İlkinde kadın gerçek kimliğini saklayarak evleneceği kişinin güç ve cesaretini denerken ikincisinde kahraman kendisi gibi alp kadın arar. Destan dünyasında kadın daha çok aktif bir özellikte yer alır. Özellikle yerleşik kültüre sahip toplumlarda oluşan destanlarda pasif kadınlar da yer almasına rağmen daha çok ata binen, kılıç kuşanan, ok atan kadınlar vardır. Kadınlar hem güç ve cesaretleriyle hem de güzellik ve asaletleriyle takdir edilir. Merkezi kahramanı kadın olan çok sayıda Türk destanı bulunmaktadır. Kadın, destan kahramanının mücadelesinde onun en büyük yardımcılarından biridir. Kahraman olağanüstü nitelikleriyle toplumun diğer erkeklerinden nasıl üstünse onun evleneceği kadın da diğer kadınlardan farklıdır. Dede Korkut hikâyelerinden Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek ile Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boylarında kahramanlar kendileri gibi kahraman olan kadınlarla çeşitli engelleri aşarak evlenir. Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda Bamsı Beyrek ile Banı Çiçek beşik kertmesidir. Beyrek avda bir geyik kovalayarak yavuklusunun otağına gelir, Banı Çiçek başta kendisini tanıtmaz. Beyrek'le ok atar, at koşturur ve güreş tutar. Beyrek bu üçünde de Banı Çiçek'i yendiği için Banı Çiçek onu kabul eder. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda Kan Turalı evlenmek için kendisi gibi kahraman bir kız arar: “*Baba men yirümden turmadın ol turmuş ola, men kara koç atuma binmedin ol binmiş ola, didi*” (135). İç ve Dış Oğuz'da böyle bir kız bulunmaz. Kan Turalı'nın aradığı kız Trabzon tekürünün kızı Selcen Hatun'dur. Selcen Hatun'la evlenmek için üç canavarı öldürmek gerekir. Kan Turalı üç canavarı da öldürür, Selcen Hatun'u da alıp Oğuz iline döner. Yolda uykusu gelen Kan Turalı uyur, Selcen Hatun gelen düşmanla savaşır. Hikâye-i Neriman'da ise Erdeşir-i Dilaver, Hürrem Şah kızı Huri Peri ile evlenmek için sadece Murg-ı Kebir'in gidebildiği Süleyman bağından “*ağlar ayva, güler gül, datlu elma*”yı getirmelidir. Erdeşir tılsımatları çözerek istenilenleri getirir. Huri Peri'nin ikinci bir şartı daha vardır: “*Hûrî Bânû ile güleş tutasın, eğer Hûrî Bânû'yu basdun ise kendüsini alasın; yoh eğer Hûrî Bânû seni basursa başunu keser*” (340-341). Erdeşir güreşte Huri Banu'nun sırtını yere getirir, böylece onunla evlenir. Bu örneklerde kahramanların evlenmek istedikleri kadınlar bazı şartlar öne sürer, kahramanlar bu şartları yerine

getirdikten sonra onlarla evlenir. Kadın evleneceği erkekte güç ve cesaret arar. Kadın kimsenin aşamayacağı engelleri aşabilen alp erkekle evlenmek isterken erkek de Kanlı Koca'nın ifadesiyle "kız istemez bir cılasun bahadır ister." Nitekim kahraman dara düştüğünde alp hatunu yardımına gelir.

3.1.5. Kahramanlığın Yeniden Gösterimi: Namert Yiğitlerin Başkaldırısı

Kıskançlık, eski itibarını kaybetme korkusu gibi menfi duygular bazı destanlarda olayların başlangıç noktasını oluşturur. Dirse Han Oğlu Boğaç Boyu'nda Dirse Han'ın oğlu on beş yaşına gelir, Bayındır Han'ın boğasını yener. Dirse Han, oğlunun ilk kahramanlığından sonra ona taht ve beylik, Dede Korkut da Boğaç adını verir. Boğaç beylik alıp tahta çıkınca babasının kırk yiğidini anmaz olur. "Ol kırk yiğit hased eylediler, birbirine söylediler: Gelün oğlanı babasına kovlayalum, ola kim öldüre, gine bizüm izzetümüz hörmetümüz anun babası yanında hoş ola artuk ola didiler" (83). Kırk namert yiğidin kıskırtmasıyla Dirse Han, avda oğlunu okla vurur. Boğaç'ın annesi kırk ince belli kızını yanına alır, oğlunu bulur, iyileştirir. Kırk namert bunu duyunca Dirse Han'ı yakalayarak kâfir illerine götürürler. Hikâye-i Neriman'da ise bey sözünü dinlememe olayı Murgan Şah'ın başından geçer. Neriman uzun yıllar babasından ve ordusundan uzak kalır. Bu arada düşmanları Murgan Şah'ın üzerine varır. "Nerîmân'ın pehlivânları atasının sözün eslemez oldılar" (258-259). Boğaç'ın hikâyesinde babanın beyleri kıskançlıklarından oğulu babadan ayırmak ister, bunu başaramayınca beylerine karşı ihanet ederken; Neriman'ın hikâyesinde Neriman'ın yokluğunda ona bağlı beyler düşman saldırısında babası Murgan Şah'a itaat etmez. Her iki hikâyede de beylere isyan edenlerin başına istenilmeyen olaylar gelir. Dirse Han Oğlu Boğaç Boyu'nda kırk namert yiğit Boğaç tarafından öldürülür, Hikâye-i Neriman'da Murgan Şah'tan kaçan Mehran Ayyar halk tarafından karısıyla birlikte mezara canlı biçimde gömülürken son anda kurtarılır. Bu motif beylerin sözünden çıkmanın, başkaldırmanın olumsuz neticelerini ortaya koyar. Töre beye itaati gerektirir, törenin dışına çıkan cezalandırılır. Boğaç, babasını kaçıran kırk yiğidi öldürerek; Neriman, babasının sözünü dinlemeyen ancak hatasından dönen Mehran Ayyar'ı ölümden son anda kurtararak kahramanlıklarını tekrar gösterirler. Hem Boğaç hem de Neriman daha önce kahramanlıklarını kanıtlamışlardır, bu olaylar yeni bir kahramanlık gösterisidir.

3.1.6. Kahramanın Canavarla İmtihani: Üç/Yedi Başlı Ejderhayı Öldürme

Destanlarda kahramanların çeşitli vahşi hayvanlarla mücadele ederek onları öldürmesi sıkça rastlanan bir motiftir. Oğuz Kağan Destanı'nın Uygurca varyantı buna güzel bir örnek oluşturur. Oğuz'un at sürüleri ile halkı yiyen gergedanı öldürmesi (Bang-Rahmeti, 1988: 14) kahramanlığa attığı ilk adımdır. Benzer bir motif (halka musallat olan vahşi hayvanın/canavarın kahraman tarafından öldürülmesi) hem Dede Korkut hikâyelerinde hem de Hikâye-i Neriman'da bulunmaktadır. Dede Korkut hikâyelerinin Türkmen Sahra nüshasında Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi yazmanın en ilginç motifidir. Salur Kazan ava çıkar, Kara Dağ'ın eteğinde yedi yerde meşale gibi yanan ışıklar görür. Kazan ışıkları ordusunun ışıkları sanır, ona yaklaşır. "Gazan anda yetişende tepe kimi bir nesteni yatar gördi, meşe kimi bir nesteni eser gördi, yeddi başlı yer evreni bir ejdehaya rast geldi; yeddi yerde meş'al kimi yanan ol ejdehanun gözleri-y-miş, yeddi yerde koyı koyı tütün çıkan ol ejdehanun ağzının bokı-y-miş, meşe kimi esen ol ejdehanun yalı-y-miş; ejdehanı görende Gazanun

indeki tüm yüregi doldu, daşdı, düna 'alem Gazanın başına aydın oldu; ejdahayılan döğüşmaka kasdeyledi” (Ekici, 2019: 135-137). Kazan ejderhayı uyur bulur, “*yatur yerde er öldürmek merdlük olmaz”* (Ekici, 2019: 139) diyerek ejderhayı uyandırır, onunla dövüşür, yedi başını da keser.

Hikâye-i Neriman’da Sürhabad vilayetinde Derbend-i Meşa’da bir ejderha ortaya çıkar. Ejderhanın üç başı vardır: Bir başı ecederha, bir başı at, bir başı it. Halk ejderhadan kurtulmak için ona her gün bir çift su sığırı ile ayda bir kız ve bir oğlan verir. Hişam Şah, Neriman’dan yardım ister. Neriman ejderhanın bulunduğu derbende gider, onu öldürür: “*Ecder, Nerîmân’ın yerine düşüp Nerîmân’ı yerinde bulamayup çalınurken Nerîmân kendüyi kırk kadem yerden ecederün üzerine atup dahi tîğ-ı kebîr ‘Yâ Allah!’ diye eyle çaldı ki üç başın top gibi yuvarladı, zehr hazînesi dağıldı”* (327). Neriman Kaf Dağı’nda Murg-ı Kebir’in yavrularını yiyen yedi başlı ejderhayı da öldürür: “*Nerîmân hemân anı görünce Tahmurâs-ı Dîv-bend kemânın eline alup terkeşinden yedi dâne ok çıkarup ecederhâyı gözledi. Hemân ecederhâ dahi yukarı çıkup başların kaldırup yuvaya yürüdüğü gibi Nerîmân ‘Bismillah!’ deyüp bir okı pertâv idüp ecederhânın orta başına urdı, bir dahi atup birin urdı. Ve’l-hâsıl tîz-dest bir bir ardınca yedisin dahi urdı. Hemân ecederhâ deprenince Nerîmân irişüp tîğ-ı beyâz ile orta başına urup top gibi aşığı bıraktı”* (241). Her iki hikâyede de üç/yedi başlı ejderhalar destan kahramanları tarafından öldürülür. Destan kahramanlarının görevlerinden biri de halkı tehdit eden çeşitli varlıklara karşı onları korumaktır. Hikâye-i Neriman’da halk üç başlı ejderhaya her gün bir çift su sığırı ile ayda bir kız ve bir oğlan verir. Bu motif Dede Korkut hikâyelerinden Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy’da Tepegöz’ün Oğuz halkından günde iki adamla beş yüz koyun alması motifıyla benzerdir. Her iki hikâyede de sıra dışı bir varlık halkı tehdit eder, halk onu teskin etmek için ona yiyecek verir. Halkın başına dünyayı dar eden bu varlıklar bir ceza olarak verilmiştir. Çünkü ilk hikâyede Aruz Koca’nın çobanının pınarın başında yakaladığı peri kızlarından biriyle zorla birleşmesinden Tepegöz doğarken diğer hikâyede Hişam Şah “*‘Ayyârlığla ol vilâyetün pâdişâhın bir gece yaturken öldürmüş, yerine pâdişâ[h] olmuş[tur]”* (322). Her iki durumda da toplum normlarından sapma sonucunda olağanüstü varlıklar ceza unsuru olarak halka musallat edilmiştir. Bu yanlışlıkların cezası halk tarafından belli bir zaman çekilmiş, sonradan kahramanın müdahalesiyle halk bu cezadan kurtulmuştur.

3.1.7. Kahramanın Sıra Dışı Uykusu: Oğuz Alplarının Küçük Ölümü

Destan kahramanlarının her türlü hareketi sıra dışıdır. Yeme, içme, büyüme, avlanma gibi davranışları olağanüstü niteliklere sahiptir. Destanlarda kahramanların düşman karşısında en zayıf anları uyku halleridir. Kahramanın başına ne gelirse uykuda gelir. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu’nda Kan Turalı üç canavarı öldürüp Selcen Hatun’u alıp Oğuz iline dönerken yolda uykusu gelir. “*Ol zamanda Oğuz yigitlerine ne kaza gelse uyhudan gelir-idi”* (193). Kan Turalı uyur, Selcen Hatun onu bekler. Düşman gelince Selcen Hatun onu uyandırır. Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu’nda Segrek tutsak olan ağabeyini kurtarmaya gider, kâfirin yıkıcılarını öldürüp koruya girer. Burada uykusu gelir, uykuya dalar. Segrek’in atı iki kez düşman geldiğinde onu uyandırır. Üçüncüsünde Egrek gelir, atın yuları boşandığı için sahibini uyandıramaz. Egrek kardeşini uyandırır, kardeş oldukları anlaşılır. Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy’da Kazan ava çıkar, şahini

Tumanın Kalesi'ne iner. Kazan peşinden gider, burada uykusu gelir ve uyur. “*Meger hanum Oğuz bigleri yidi gün uyur-idi. Anun-içün küçüçük ölüm dirler-idi*” (234). Bunu gören kâfir askerleri Kazan'ın beylerini şehit eder, onu da Tumanın Kalesi'nde bir kuyuya hapsederler. Hikâye-i Neriman'da da kahramanların başına ne gelirse uykularında gelir. Cadılar Neriman'ı yakalamak istediklerinde uyumalarını bekler. “*Meğer mel'ûn 'Akreb Câzû, Nerîmân'ı gözedürdi. Gördi ki Nerîmân hâba vardı, hemân mel'ûn bir sihr okuyup Nerîmân'ın 'aklın alup götürüp alup gitti*” (376-377). Benzer biçimde esirler herkesin uykuda olduğu bir zamanda kurtarılır. Tüm hikâyelerde uyku kahramanların en zayıf oldukları andır ve başa gelen felaketler hep uykuda gelir. Uykuların uzun sürmesi de bu zaafiyeti arttırır. Düşmanlar kahramanların uyumalarını beklerken kahramanlar tam tersi uyuyan hiçbir varlığı öldürmezler. Çünkü uyuyan varlığı öldürmek erlik değildir.

3.1.8. Kahramanlık Yolunun Rehberleri: Kutlu Devlet Adamları

Türk destanlarının çoğunda bilge devlet adamları vardır. Oğuz Kağan Destanı'ndaki Uluğ Türk bilge devlet adamının prototipidir. Bu tipler “*akıl ve akılcılığın kişiselleştirilmiş sembolleri[dir]*” (Çobanoğlu, 2007: 106). Bilge devlet adamı, kahramanın engelleri aşmasında rehberlik eder. Kahraman, onun bilgi ve tecrübesinden faydalanır. Dede Korkut hikâyelerine adını veren Dede Korkut/Korkut Ata, Oğuz ilinin bilgesidir. Destanın girişinde Dede Korkut şöyle tanıtılır: “*Resûl 'aleyhi's-selâm zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata dirler bir er kopdı. Oğuzun ol kişi tamam bilicisi-y-di. Ne dir-ise olur-idi. Gayıbdan dürlü haber söyler-idi. Hak Ta 'âla anun könlüne ilham ider-idi... Korkut Ata Oğuz kavminun müşkilini hall ider-idi. Her ne iş olsa Korkut Ataya tanışmayınca işlemezler-idi. Her ne ki buyursa kabul iderler-idi. Sözin tutup tamam iderler-idi*” (73). Destanın hemen başında Korkut Ata'nın dilinden Oğuz kavminin uzun tecrübelerinin sonucu oluşan atalar sözünden örnekler verilir. Dede Korkut çocuklara ad koyar, Oğuzların sorunlarını çözer, boy boylar soy soylar, her destanın sonunda ortaya çıkıp dua eder. Hikâye-i Neriman'da da Dede Korkut benzeri beylerin/şahların yanında olup onların sorunlarını çözen bilge devlet adamları vardır. Destanda Murgan Şah'ın veziri Bilfar Hakim ile Huşeng Şah'ın veziri Şerif Hakim'in düşüncelerine önem verilir, buna göre hareket edilir. Bunlar aynı zamanda birer remil ustasıdır. Remil kitabına bakarak nerede ne olduğunu görürler. Destan kahramanı Neriman'ın başı her sıkıştığında rüyasına pir/derviş/aksakal girer, ona yardım eder, sorun aşılır. “*Pir, derviş veya aksakallı kendi zaman ve mekânda uzak olma durumlarına yardım edilecek olanı yaklaştırır ve ona bilgiyi veya kutsalın donanımını rüyada verirler*” (Balkaya, 2015: 97). Bu kişilerin nereden gelip nereye gittikleri hakkında bilgi verilmez. Bir anda ortaya çıkar, kahramanın sorununa çözüm sunar ve geldikleri gibi bir anda da kaybolurlar. Neriman baş edemeyeceği hangi sorunla karşılaşsa imdadına pir/derviş/aksakal yetişir. Pir/derviş/aksakal kutsal ile sıradan arasındaki bağı kurar.

3.1.9. Kahramanın Vefalı Dostu: Olağanüstü Atlar

Destan kahramanları sıradan insanlardan farklı bazı olağanüstü niteliklere sahip olmalarına rağmen onlar da zaman zaman güçlerini aşan durumlarla karşılaşır. Bu durumlarda olağanüstü güçlere sahip çeşitli varlıklar, kahramanın yardımına gelir. Kahramanın karşılaştığı zorlukları yenmede en büyük yardımcılarından biri de atıdır. Kaşgarlı Mahmud'un ünlü eseri Divanu Lugati't-Türk'te geçen “*Quş*

qanatın er atın” (2005: 157) atalar sözü atın kahraman için önemini anlatır. Destanlarda baş kahraman ile aynı kaderi yaşayan olağanüstü güçlerle donanmış atlar vardır. Bu atlar kahramanla ortak bir kader yaşar. Sahibiyle konuşan, kanatlarıyla uçan, tehlikeli durumlarda onları uyaran bu atların olağanüstü nitelikleri kahramanlara benzer biçimde doğumlarıyla birlikte kendini gösterir. Dede Korkut hikâyelerinde yer alan atlar sahipleri gibi sıra dışı niteliklere sahiptir. Begil Oğlu Emrenün Boyu’nda Dokuz Tümen Gürcistan’dan gelen bir at, bir kılıç ile bir çomak Oğuz ilinde karakolluk yapması için Begil’e verilir. Begil yılda bir defa Bayındır Han’ın divanına gelir. Bayındır Han üç gün Begil’i ağırlar, av eti ile ağırlamak üzere av düzenler. Av hazırlığında kimi Begil’in atını kimi kendisini kimi de ok atmasını över. Kazan, Begil’in hünerini kendisine değil, atına bağlar. Kazan *“at işlemese er öginmez, hüner atundur”* (217) der. Begil bu sözden alınır, Bayındır Han’ın hediyelerini divana dökerek evine döner. Begil, Oğuz’a başkaldırdığını söylese de karısı onu sakinleştirerek ava gönderir. Av sırasında Begil attan düşer, sağ uyluk kemiği kırılır. Kâfirler bunu işitir, Begil’in yurduna saldırmaya karar verirler. Begil yardım için oğlu Emren’i Kazan’a göndermek ister. Hikâyede Begil’in attan düşmesi Kazan’ın hünerin atta olduğuna dair sözünü doğrular, atın kahramanın hüneri üzerindeki etkisini ortaya koyar. Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu’nda Segrek, Kara Tekür tarafından tutsak edilen ağabeyi Egrek’i kurtarmaya giderken koruda uykusu gelir. Kâfirlerin casusları bunu teküre haber verirler. Tekür iki sefer askerlerini gönderir, her seferinde bileğine bağladığı atı Segrek’i uyandırır. Sonunda Egrek, Segrek’in üzerine gönderilir. At bu sefer yularından boşandığı için Segrek’i uyandırmaz. Bu hikâyede at tehlikelere karşı sahibini uyarmaktadır.

Hikâye-i Neriman’da da kahramanların en büyük yardımcılarından biri atlarıdır. Kahraman-ı Katil, Neriman-ı Zaman gibi sahip-kıranların atları kendileri gibi olağanüstü güçlere sahiptir. *“Atlar, tıpkı pir, derviş, ak sakallı, eren vs. gibi gizli bir bilginin taşıyıcısıdır, kahramana ve kahraman ekseninde anlatıya veya dinleyiciye gelişleri önemlidir. Bu atlar ya kahramandan öncekiler/ataları tarafından ona yadigâr olarak bırakılmış (böylece at üzerinden geçmişe dair her türden bilgi) ya da ilahi kudret tarafından gönderilmişlerdir”* (Balkaya, 2015: 116-117). Bu atlar sahipleriyle konuşur, gökyüzünde uçar, uzun mesafeleri kısa sürede aşar. Neriman’ın Murg-ı Ser-i Beyaz, Tizpay-ı Bahri, Peleng-i Taze ve Eblağ-ı Gülendam adlarında olağanüstü niteliklere sahip dört atı vardır. Neriman bu atlara göre savaş elbiselerini seçer. Neriman, Tahmuras-ı Devbend’in tilsimatını çözünce bir peri kocası tarafından kendisine uçabilen Murg-ı Ser-i Beyaz getirilir. *“Zîrâ başı kuş başına benzerdi, gövdesi at gövdesine benzerdi, ağ süd gibi beyâz idi. Hemân ol perî vedâ’ idüp pervâz urup çıkup gîtdi, andan Nerîmân ‘Bismillah!’ deyüp ol ata süvâr oldı, dahi gökyüzüne çıkup taşra çıkup ‘askere geldi”* (218). Eblağ-ı Gülendam gelen düşmanlara/vahşi varlıklara karşı sahibi Neriman’ı uyarır: *“Nerîmân yatup atı başı ucunda otlardı. At gördi ki karşudan bir ecderhâ gelür. Eblâğ-ı Gül-endâm dümen-i ‘alem kulakların kalem idüp bir kerre süheyl urdı, anın süheylinden ol yaban u yazı, dere vü der-bend, tağ u sahrâ yankulandı”* (253). Kahraman-ı Katil’in atı Şeşpay-ı Bahri de olağanüstü özelliklere sahiptir. Elçin, olağanüstü atların menşelerinden söz ederken sudan çıkan atların Türklere mahsus olduğunu söyler. Sudan çıkan at motifine yakın zamanlara kadar Anadolu’da rastlanmıştır (Elçin, 1997: 505). Bamsı Beyrek için bezirgânların getirdikleri at da deniz kulunu boz aygırdır.

Hikâye-i Kahraman'da Gamhur-ı Devperver, Siyamek Şah'ın tılsimatını çözer. Siyamek Şah, Gamhur'a çeşitli hediyeler bırakır. Bırakılan yadigârlardan biri olan at, su menşeli atlardandır: *“Ol mahal Gamhûr ol uyanı eline alup deryâ kenârına deryâyâ baturup çalkaladı, hemân gördiler, deryâdan bir dâne at ki felek satrancını eyler mât. Dünyâda meğer müsâvâtı Nerimân'ın Eblâğ-ı Gülendâm'ı yâhûd Kahramân'in Şeş-pây-ı Bahrî'si ola”* (503).

3.1.10. Kahramanın Gelecekte Haber Alması: İlahi İleti Yolu Olarak Rüyalarda

Babiller, Asurlar, Sümelerden beri çok farklı milletlerde rüyalarla ilgili çeşitli inançlar gelişmiştir. Türk kültüründe de rüyalar önemli görülmüş, *“tabirname”* adıyla rüya tabirlerini konu edinen ilim dalı ortaya çıkmıştır. Rüya Türk halk anlatılarının en önemli motiflerinden biridir. Kahramanların karşılıklarına çıkan engeller rüyalarda gösterilen yollarla aşılır. Rüyalarda bazen gelecekte olabilecek tehlikelere karşı da önceden kahramanları uyarır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da Kazan Bey rüyada yurdunda olandan haberdar edilir. Kazan Bey'in avda olduğu sırada Şokli Melik, Kazan Bey'in yurdunu basarak evini, barkını yağmalar; karısı Burla Hatun'u, oğlu Uruz ile üç yüz yiğidini tutsak eder. Aynı gece Kazan kara kaygılı bir rüya görür: *“Bilür-misin karındaşum Kara Göne düşümde ne görindi, kara kaygulu vâkı'a gördüm, gökden ıldırım ağ-ban ivüm üzerine şakır gördüm, düm kara pusarik ordumun üzerine tökilür gördüm, kuduz kurtlar ivümi dalar gördüm, kara deve ensemden karvar gördüm, kargu gibi kara saçum uzanur gördüm, uzanuban gözümü örter gördüm, bilegümden on parmağımı kanda gördüm, niçe kim bu düşi gördüm, şundan berü 'aklum ussum dire bilmen”* (99). Kara Göne rüyayı yorumlar, Kazan yurduna gider, olanları görür. Hikâye-i Neriman'da ise rüya çok daha yoğun biçimde yer alır. Destan kahramanlarının başı her sıkıştığında rüyalarına giren pirlar/dervişler onlara çıkış yolunu gösterir. Neriman, Leylan Şah'ın tılsımını rüyasına giren ak sakallı pirin söylediklerini yaparak çözer. Neriman insanların gidemediği, gidenlerinin dönemediği Zulümat diyarı, Çarh-ı Girdab gibi mekânlardan rüyasına giren pirların yardımıyla çıkar. Kaf Kapısı'nı bir türlü kaldıramayan Neriman'ın yardımına yine rüyasında ak sakallı pir yetişir. Dehmez tarafından yaralanan Neriman, atı tarafından bir kiliseye getirilir. İdris Peygamber, Mahyar Keşiş'in rüyasına girerek Neriman'ın yarasına onu iyileştirecek merhemi sürmesini söyler. İdris Peygamber aynı gece Neriman'ın da rüyasına girer, bu yarının nedenini söyler, bu yarayla ölmeyeceğini ve düşmanını öldüreceğini haber verir. İdris Peygamber, Sehlan Peri'nin de rüyasına girerek yedi yıldır hapsedildiği yerden Neriman tarafından kurtarılacağını müjdeler. Benzer biçimde Adem Peygamber, cadılar tarafından tutsak edilen Gülruh Banu'ya rüyada görünür, Neriman tarafından kurtarılacağını söyler. İdris Peygamber rüyada Nevruz Banu'ya Neriman'dan Behmen adında bir oğlu olacağını müjdeler. Şirvin-i Harami rüyada İdris Peygamber'i görür, Müslüman olur. Gamhur, Siyamek Şah'tan kalma tılsımı ak sakallı bir pirin rüyada yardımıyla çözer. Seyyare, gördüğü rüya üzerine Neriman'ı bir cadının elinden kurtarır. Hikâye-i Neriman'da buna benzer rüyalar kahramanın engelleri aşma ve gelecekte olabilecek olaylardan haberdar etme işlevleriyle görülür. Hem Kazan'ın gördüğü kara kaygılı düş hem de Hikâye-i Neriman'da çeşitli kahramanlar tarafından görülen düşler olay örgülerini şekillendiren, hikâyelere kutsal nitelik kazandıran, kahramanların ilahî varlıklarla ilişkisini ortaya koyan özelliklere sahiptir. Görülen rüyalarda haber verilen tüm olaylar gerçekleşir. Bu özellikleriyle

dinî literatürde 1. Rahmani rüya, 2. Şeytani rüya, 3. Nefsani rüya (Çelebi, 2008: 307) şeklinde üç ayrılan rüya türlerinden Hz. Peygamber (sav) tarafından “*mübeşşirat*” olarak nitelendirilen rahmani rüya grubuna girer. Bu rüyalarla kahraman metafizik âlemden müjdeleyici bilgi ve işaretler alır.

3.1.11. Kahramanın Sınanması: Ok Geçmez, Kılıç Kesmez Varlıklar

Destan kahramanı Tanrı tarafından seçilmiş, olağanüstü niteliklere sahip sıra dışı kişidir. Kahraman halkının menfaatlerini her şeyin üzerinde tutar. Kahramanların güç ve cesaretleri kendileri gibi güçlü ve cesaretli düşmanlarını yenmeleriyle ortaya çıkar. Bundan dolayı kahramanların dövüştükleri kişiler de sıradan insanlar değil, birer kahramandırlar. Çobanoğlu'nun ifadesiyle düşman tipler “*karşı kahraman*’ durumundadırlar ve anlatılardaki işlevleri de esas itibarıyla, olumlu olan ‘alperen’ olan, baş kahraman tipinin doğruluğunu, istendikliğini veya idealliğini ortaya çıkarmaktır” (2007: 103). Bu yönüyle hem Dede Korkut hikâyelerinde hem de Hikâye-i Neriman’da olağanüstü güçlere sahip düşmanlar yer alır. Bu olağanüstü düşmanlar, destan kahramanının toplumda neden itibar gördüğünü de açıklar. Dede Korkut hikâyelerindeki Tepegöz sıra dışı bir varlık olarak dikkat çeker. Tepegöz, Aruz Koca’nın çobanı Konur Koca Saru Çoban’ın bir peri kızıyla münasebetinden doğar. Peri kızının zorla olan bu bereberlikten sonra çobana “*yıl tamam olıçak, mende amanatun var, gel al didi. Amma Oğuzun başına zaval getürdün*” (207) demesi doğacak çocuğun büyük felaketler getireceğinin habercisidir. Tepegöz doğduktan sonra çocuklara zarar vermeye başlar, en sonunda evden kovulur. Oğuz’dan çıkıp bir yüce dağ başında harami olur. Peri olan annesinin parmağına taktığı yüzükle kendisine ok batmaz, kılıç kesmez. “*Oh atdılar batmadı, kılıç urdılar kesmedi, sünü-y-ile sançdılar ilmedi*” (208). Tepegöz Oğuz’dan adam yemeye başlar. Hikâyenin sonunda Tepegöz, Basat tarafından öldürülür. Benzer biçimde ok geçmeyen, kılıç kesmeyen varlık Hikâye-i Neriman’da da vardır. Neriman ile girdiği savaşlarda yenilen Ray-ı Hindi etraftan pehlivanlara mektuplar yazarak onlardan yardım ister. Yardım istediği kişilerden biri de Müşteran-ı Ruyten’dir. “*Müşterân-ı Rûy-ten’i gördiler ki kâfir çılpak, belinde bir şalvardan gayrı aslâ dahi bir dâne nesne yok*” (408). Müşteran, Neriman’ın çok sayıda pehlivanını öldürür, İslam ordusunu dağıtır. Murgan Şah onun elinden ne yapacağını şaşırır. Neriman’ın ordusunda kimse onu yenemez. Çünkü “*mel’ûni aslâ bir ok kesmez, ok batmaz*” (407), “*Aslâ kâfiri bir âlet-i harb kesmez*” (414). Kimsenin yenemediği Müşteran’ı ancak Neriman yener. Her iki hikâyede de kendilerine silahların tesir etmediği düşman tipleri bulunur. Halk için birer tehlike oluşturan bu olağanüstü niteliklere sahip kişiler/varlıklar, destan kahramanı tarafından ortadan kaldırılır; böylece toplum düzeni tekrar sağlanır.

3.1.12. Kahramanın Kutsal Sınırı Aşması: Tanrısal Uyarı

Destan kahramanı kendi gücüne inanır, düşmanlarına karşı cesaretle hareket eder. Ancak hiçbir düşmanını küçümsemez. Düşmanı küçük görmek kahramanı zaafa uğratar. Birçok halk anlatısında rakibini küçümseyen kahramanların sonunun iyi olmadığı görülür. Oğuz toplumunun delilerinden Deli Dumrul da kendisine aşırı güvenin ve kafa tuttuğu varlığın kim olduğunu hesaba katmadan davranmanın cezasını çeker. Fakat hatasının farkına erken varması onu uğrayacağı cezadan kurtarır. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul, kuru bir çayın üzerine bir köprü yapar, geçenden otuz üç akçe geçmeyenden döve döve kırk akçe alır. Bunu yapmasındaki amacı “*anun-içün-ki menden delü menden*

güçlü er var-mıdır ki çıka menüm-ile savaşa dir-idi” (177). Deli Dumrul şanının Rum’a, Şam’a gitmesini ister. Bir gün köprüsünün yanına konan bir obada bir delikanlı ölür. Ölen gencin canını Azrail’in aldığı öğrenir, Allah’tan Azrail’i kendisine göstermesini ister. Böylece Azrail tarafından canı alınan gençleri kurtaracaktır. Bu durum Hak Taala’nın hoşuna gitmez. *“Bak bak mere delü kavat menüm birliğüm bilmez, birliğüme şükür kılmaz, menüm ulu dergahumda geze menlik eyleye didi”* (177-178). Tanrı’nın gazabının nedeni Deli Dumrul’un benlik davası etmesidir. Azrail, Deli Dumrul’un karşısına çıkar, atının gözüne görünür, onu ürkütür, Deli Dumrul atında düşer. Azrail canını almak için göğsünün üstüne basar. Deli Dumrul, Azrail’e yalvarınca Azrail Allah’a yalvarmasını söyler. *“Delü Dumrul aydur: Ya pes can viren can alan Allah Ta’âla-mıdır? Beli oldur didi. Döndi ‘Azrâ’ile ya pes sen ne eylemeklü kadasın, sen aradan çıkıgıl, men Allah Ta’âla-y-ile haberleşeyim didi”* (179-180). Deli Dumrul burada Allah’ı över, Deli Dumrul’un sözleri Allah’a hoş gelir. Allah birliğini bilip şükür ettiği için canına karşı can ister. Hikâye-i Neriman’da ise haddini aşan Neriman’dır. Neriman düşmanını küçümser, bu durum Allah’ın hoşuna gitmez. Neriman gururlandığından dolayı uzun zaman düşmanları karşısında galip gelemmez. *“Nerîmân ayıdı: ‘ÿ ayyârlar, hâtırınız hoş tutun, eğer dünyâ ‘asker-i Dehmâz ve Kahhâr olursa pâkim yokdur.’ dedi. Hâtırına bir gurûr gelür gibi oldı. Nerîmân’ın bu sözi Allah Tebâreke ve Ta’âla Hazretleri’ne hoş gelmedi”* (307). Neriman’ın söylediği sözler Seyyare’yi endişeye düşürür: *“Seyyâre aydır: ‘ÿ Şâh, öte gün Nerîmân bir ulı cevâb söyledi. Ol cevâbdan ben havf eylerim, hele görelim Hüdâ neyler?”* (315). Seyyare endişesinde haklıdır. Dehmaz, Neriman’ı yaralar. Neriman’ın atı onu düşmanından kaçıtır. İdris Peygamber, Neriman’ın rüyasında niçin yaralandığını söyler: *“Yâ Nerîmân, senin başuna bu iş Cenâb-ı Hak’dan geldi. Zirâ Dehmâz geldiği zamân sen bir ulu cevâb virdün, Allah Sübhânehü ve Ta’âla’ya hoş gelmedi. Tövbe eyle; ammâ tîz durma ‘askerine var, ol kâfirün eceli senin elindedir.’ deyüp gâ’ib oldı”* (316). Neriman hatasından döndükten sonra düşmanını yener. Her iki hikâyede de kahramanların kutsalın sınırlarını aştıkları için Allah tarafından uyarıldıkları görülür. Kahramanlar Allah tarafından uyarıldıktan sonra yaptıkları hatanın farkına varır ve affedilirler.

3.1.13. Kahramanın Hakikatleri Ortaya Çıkarma/Tehlikelerden Kurtulma Çabası: Çoban/Ozan Kılığına Girme

Destan kahramanları, etrafındaki insanları denemek amacıyla bazen gerçek kimliklerini saklar. Farklı şekillere girme, dost ve düşmanını tanımanın etkin yollarından biridir. Destan kahramanlarının çoban/derviş kılığına girmesi hem Dede Korkut hikâyelerinde hem de Hikâye-i Neriman’da görülür. Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu’nda Bamsı Beyrek, Banı Çiçek ile evlendiği gece Bayburt Hisarı’nın beyi tarafından tutsak edilir. On altı yıl boyunca ölüsünden dirisinden haber alınmaz. Yalancı oğlu Yaltacuk, Beyrek’in ölüm haberini getirir; buna karşın Banı Çiçek ile düğünü yapılır. Bamsı Beyrek bezirgânlardan olan biteni öğrenir, kendisine âşık olan Bayburt beyinin kızının yardımıyla kaçır. Oğuz’a gelirken babasının çobanlarına rastlar, atını çobanın kopuzu ile değiştirir, eski deve çuvalını boynuna geçirir, deli ozan kılığında düğüne gelir. Çeşitli olaylardan sonra kendisini tanıtır; Yaltacuk, Beyrek’in gelmesiyle kaçır. Kılık değiştirme motifi Hikâye-i Neriman’da çok farklı şekillerde görülür. Destanda kahramanların girdiği kılıklardan biri de çobandır. Lahur şahının kızı

Kamer Banu, Eshad-ı Kalanişin tarafından kaçırılır. Kız, Eshad'dan kırk gün mühlet ister. “*Bir gice ol kız, Eshâd'ı içürüp sarhoş idüp ol yatduğı gibi hemân taşra çıkup burca gelüp kemend ile inüp giderken yolda bir sûri koyuna râst gelüp gördi, bir koca çoban koyun güder. Kız, ol çobana ayıtdı: 'İy baba, bu cümle esbâbım senün olsun, senün ol hurkanı bana vir.' Andan çoban esbâbın kıza virdi, kızın esbâbın çoban aldı*” (466). Kız, çoban kılığında bir kadının evinde saklanır, babasına haber gönderir. Kamer Banu, çoban kılığına girerek kimliğini gizlemesiyle Eshad'dan kurtulur. Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde Kamer Banu ile Sehman birbirlerine âşık olup evlenirler. Her iki metinde de kahramanlar kılık değiştirerek içinde buldukları engeli aşar, sorunu çözer. Beyrek deli ozan kılığını girerek eski nişanlısı Banı Çiçek'in Yalancı oğlu Yaltacuk ile evlenme nedenini, eski arkadaşı Yaltacuk'un ihanetini öğrenir; Kamer Banu ise kendisini zorla alıkoyan Eshad-ı Kalanişin'den kimliğini gizleyerek kurtulur. Böylece farklı bir kimliğe bürünme sayesinde engeller aşılır.

Dede Korkut hikâyeleri ile Hikâye-i Neriman'da bulunan ortak motifler bunlarla sınırlı değildir. Her iki metinde de nikaplı kahramanlar vardır. Dede Korkut hikâyelerinde Bamsı Beyrek ile Kan Turalı'nın yüzü nikaplı iken Hikâye-i Neriman'da Nevruz Banu, Huri Banu ile Serv-i Hıraman'ın bazı mücadelelerinde yüzleri nikaplıdır. Her iki metinde de beylerin kırk yiğidi, hatunlarının kırk ince belli cariyesi vardır. Kahramanlar savaştan önce iki rekat namaz kılar, Allah'a dua ederler. Engellerin aşılmasında karşılaşılan güçlüklerde olağanüstü varlıkların yardımı gelir. Eğlence amaçlı avlar düzenlenir. Kahramanlarda dürüstlük, vefa, gurur, sözünde durma, zayıf ve güçsüze yardım, misafirperverlik, cesaret gibi vasıflar aranır. Bu yönüyle her iki metnin ideolojik yapısı da ortak özellikler taşır.

4. SONUÇ

Halk anlatıları motifler üzerine inşa edilir. Anlatının en küçük unsuru olarak tanımlanan motif, olay örgülerini oluşturur, kahramanların kişilik özelliklerinin ipuçlarını verir. Motif taşıdığı görülmemiş ve çarpıcı özelliğiyle geleneğin taşıyıcısıdır. Gelenekte sürekli tekrarlanan bu unsurlar hatırlanabilir özelliğe sahiptir. Motif her ne kadar geleneksel olarak tekrar edilme özelliğine sahip olsa da bir anlatıdan başka bir anlatıya geçerken yeni bir biçim kazanır. Her motif içinde yer alacağı anlatıdaki diğer motiflere göre bazı değişimler geçirir. Bu yüzden bir motifin farklı anlatılarda değişmeden, aynen kullanımından söz etmek mümkün değildir. Dede Korkut hikâyeleri Türk halk anlatılarının Oğuzname olarak adlandırılan destan külliyyatının önemli parçalarından biridir. Hikâyeler eski Türk kahramanlarının destansı maceralarını anlatır. Türk halk anlatılarının temel taşlarından birini oluşturan hikâyelerin XIII-XVI. yüzyılları arasında yazıya geçirildiğine dair çeşitli görüşler vardır. Ozanlar tarafından kopuz eşliğinde icra edilen Dede Korkut hikâyelerinin dinleyiciler tarafından sevilerek dinlenmesi geniş coğrafyalara yayılmasını, günümüze kadar ulaşmasını da sağlamıştır. Hiçbir edebî ürün başka kaynaklardan yararlanmadan meydana gelmez. Her anlatı kendisinden önce meydana gelmiş ürünlerden çeşitli unsurlar taşır. Yeni olay ve kahramanlar, eski parçaların/motiflerin üzerinde yükselir. Dede Korkut hikâyeleri de kendisinden önce meydana gelmiş anlatılardan yararlandığı gibi kendisinden sonra meydana gelen çok sayıda anlatıyı da yeniden şekillendirmiştir. Dede Korkut hikâyelerinde yer alan ve bu hikâyelerle âdeta özdeşleşen çok sayıda motif yeni anlatıların oluşmasını

sağlamıştır. Hikâye-i Neriman adlı destan da Dede Korkut hikâyelerinin birçok motifini ihtiva etmektedir.

Şehname kahramanlarından Kahraman'ın oğlu Neriman'ın sahip-kıran olmak için yaptığı mücadelelerin anlatıldığı destanın dili, XVIII-XIX. yüzyıl Anadolu Türkçesidir. Hikâye-i Neriman'ın sözlü gelenekte anlatılıp anlatılmadığı ile ilgili bilgi bulunmamakla beraber kullanılan dil sözlü geleneğe ait nitelikler taşır. Dilin sözlü kültürün bazı niteliklerini taşıması destanın yazıya geçirilmeden önce sözlü gelenekte anlatılmış olduğunu gösterir. Hikâye-i Neriman, Dede Korkut hikâyelerinin çok sayıda motifini taşır. Özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaygın bir anlatım geleneğine sahip olan Dede Korkut hikâyelerinin Neriman'ın kahramanlıklarının anlatıldığı metni şekillendiren önemli parçalardan biri olduğu görülmektedir. Çalışmada ele alınan motifler Dede Korkut hikâyelerine asıl biçimini veren, onların sevilerek dinlenmesini/okunmasını sağlayan yaygın motiflerdir. Batı ve Doğu Türkeli'nde çok farklı sanat dallarında, farklı türlerde yeniden biçimleri yaratılan Dede Korkut hikâyeleri, Hikâye-i Neriman'ın şekillenmesinde en önemli kaynaklardan biridir. Hikâye-i Neriman'daki olay örgüleri büyük ölçüde Dede Korkut hikâyelerinden alınan motifler etrafında inşa edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aghdam, A. A. (2015). *İran Anlatı Geleneğinin Kaynakları Üzerine Bir İnceleme*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, İstanbul.
- Albayrak, N. (1994). Ebû Müslim Destanı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 10. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 195-196.
- Alptekin, A. B. (2005). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Balkaya, A. (2015). *Halk Anlatılarında Kahramanın Yardımcıları Anatomik Sınırlılığın Aşmadan Kutsalın Görüntü Biçimlerine*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Bang, W.; R. Rahmeti. (1988). *Oğuz Kağan Destanı*. (yay. hzl. Muharrem Ergin). İstanbul: Hülbe Yayınları.
- Bars, M. E. (2022). *Kahramanoğlu Neriman Destanı*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (1999). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul. Gerçek Yayınevi.
- Bulut, Y. (2009). *Kıssa-i Kıran-ı Habeşi Giriş-Tenkitli Metin-Dizin*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çelebi, İ. (2008). Rüya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 35. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 306-309.
- Çobanoğlu, Ö. (2007). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ekici, M. (1998). Halk Bilimi Çalışmalarında Metin (Text), Doku (Texture), Sosyal Çevre ve Şartlar (Konteks) İlişkisinin Önemi. *Millî Folklor*, 39, 25-34.
- Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası - Soylamalar ve 13. Boy - Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Elçin, Ş. (1997). *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Ercilasun, A. B. (2019a). *Nehir Destan Oğuzname (Oğuz Bitig)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2019b). Dede Korkut Kitabı'nın Yeni Nüshası ve Üzerindeki Yayınlar. *Millî Folklor*, 123, 5-22.
- Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (2000). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Güvenç, A. Ö. (2014). *Halk Anlatılarının Yeniden Yazımı Sürecinde Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi Hikâyesi (1923-2013)*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Kaçalın, M. S. (2017). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmud. (2005). *Divanu Lugati't-Türk*. (çev. Seçkin Erdi-Serap Tuğba Yurteser). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Masse, H., Abû Tâhir Tarsûsî, in: *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Edited by: P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs. (https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-2/abu-tahir-tarsusi-SIM_0257 (Erişim Tarihi: 28.03.2022)).
- Melikoff, I. (2012). *Türk-İran Epik Geleneği İçinde Horasan Teberdarı Ebu Müslim*. (terc. Armağan San). Ankara: Elips Kitap.
- Pehlivan, G. (2019). *Dede Korkut Kitabı'nda Yapı, İdeoloji ve Yaratım -Dresten ve Vatikan Nüshalarının Mukayeseli Bir İncelemesi-*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tulum, M.; M. M. Tulum. (2016). *Dede Korkut Oğuznameler-Oğuz Beylerinin Hikâyeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Turan, F. A. (2004). Motif. *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Cilt IV. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 406-407.
- Von Sydow, C. W. (2010). Coğrafya ve Masal Ekotipleri. (çev. Tuğçe Işıkhân). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. (yay. hzl. M. Öcal Oğuz; Selcan Gürçayır). Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 61-70.